

Urząd Miejski w Grudziądzu
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Toruńskiej
Kapituła Kolegiacka Grudziądzka

GRUDZIĄDZ MIASTEM CHRYSTIANA

(Materiały posesyjne)

*Publikację tę
dedykujemy
Papieżowi Polakowi
Janowi Pawłowi II*

Biskup Chrystian – postać i dzieło

Postać i dzieło apostoła Prus świętego biskupa Chrystiana od dawna stanowiła przedmiot zainteresowania historyków. Wymieńmy chociaż pionierską pracę Gerarda Labudy z roku 1937 pt. „Polska i krzyżacka misja w Prusach do połowy XIII w.”¹. Nie jest to oczywiście pierwsza praca poświęcona – między innymi – tej postaci, bowiem literatura zebrana w tymże opracowaniu jest już bardzo bogata².

Z prac powojennych na szczególną uwagę zasługuje dwuczęściowy artykuł ks. Romana Bodańskiego „Początki hierarchii kościelnej w Prusach”³, a także szereg prac Jana Powierskiego⁴, Stelli Marii Szacherskiej⁵ i Tomasza Jasińskiego⁶. Wątek Chrystianowy zawiera też książka Mariana Dygi⁷, a zwłaszcza synteza, wraz z uwagami bibliograficznymi, Gerarda Labudy zawarta w napisanych wspólnie z Marianem Biskupem „Dziejach zakonu krzyżackiego w Pru-

¹ „Annales Missiologicae” R. 9: 1937, s. 201-435.

² tamże, s. 428-235.

³ Część I, „Studia Warmińskie” t.16: 1976, s. 303-353. Część II, „Studia Warmińskie” t. 18: 1981, s. 285-315.

⁴ J. Powierski, Chronologia stosunków pomorsko-krzyżackich w l.1236 – 1242, „Komunikaty Mazursko – Warmińskie” (dalej cyt. KMW) 1970, nr 2, s.167-192; Tenże: Na marginesie najnowszych badań nad problemem misji cysterskiej w Prusach i kwestią Santyra, KMW 1968 nr 1, s. 239-262; Tegoż: Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego, „Rocz. TNT” 74: 1968 z. 1, s. 125-195 i inne.

⁵ S. M. Szacherska, Opactwo oliwskie a próba ekspansji duńskiej w Prusach, „Kwartalnik Historyczny” (dalej cytowany K. H.) t. 74: 1967 nr 4, s. 924-942; Tejże: Pierwsi protektorzy biskupa Prus Chrystiana, w: Wiek Średni, Warszawa 1962, s. 129-141; Taż: Rola klasztorów duńskich w ekspansji Danii na Pomorzu Zachodnim u schyłku XII wieku, Wrocław 1968.

⁶ T. Jasiński, Stosunki śląsko - pruskie i śląsko - krzyżackie w pierwszej połowie XIII w., w: Ars historica, Poznań 1976, s. 393-403; Tegoż: Okoliczności nadania ziemi chełmińskiej krzyżakom w 1228 roku w świetle dokumentu łowieckiego, w: Balticum, Toruń 1992, s. 151-163; Tenże: Złota Bulla Fryderyka II dla zakonu krzyżackiego z roku rzekomo 1226, „Roczniki Historyczne” (dalej cyt. R. H.) t. 70: 1994, s. 107-154.

⁷ M. Digo, Studia nad początkami władztwa zakonu krzyżackiego w Prusach (1226-1259), UW Warszawa 1992, ss. 408.

sach”⁸. Są to jednak prace w których postać pierwszego biskupa Prus Chrystiana pojawia się okazjonalnie, w związku z podjętymi szerszymi tematami.

Jeśli chodzi o opracowania poświęcone wyłącznie apostołowi Prus, to dysponujemy właściwie pięcioma biogramami: Romana Grodeckiego w „Polskim Słowniku Biograficznym”⁹, Jana Powierskiego w „Ludziach Pomorskiego Średniowiecza”¹⁰ i w „Słowniku Biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego”¹¹, Czesława Deptuły w „Encyklopedii katolickiej”¹² oraz Jerzego Przeradzkiego w „Początku biskupów warmińskich”¹³. Ponadto – szereg haseł w encyklopediach i słownikach biograficznych niemieckich¹⁴, polskich¹⁵ i włoskich (rzymskich)¹⁶. Muszę tu także wspomnieć o moich pracach związanych z tą postacią, która fascynuje mnie już od dość dawna. Ważny wątek Chrystianowy występuje w mojej książce „Lokacja Grudziądz w roku 1291”¹⁷, gdzie – jak sądzę – udowodniłam tezę o istnieniu wcześniejszego miasta w Grudziądzu (dziś napisałabym miasta–klasztora¹⁸) – które łączę z postacią pierwszego bi-

⁸ Gdańsk 1988, s. 67-256, 516-540, oraz G. Labuda, Die Urkunden über die Anfänge des Deutschen Ordens im Kulmerland und in Preussen in den Jahren 1226-1243 in: Die geistlichen Ritterorden Europas, hrsg. V. J. Fleckenstein und M. Helemann, Bd. 26, Sigmaringen 1980, s. 299-316.

⁹ R. Grodecki, Chrystian, biskup pruski, w: Polski Słownik Biograficzny (dalej cyt. PSB), t. 3: 1937, s. 456-457.

¹⁰ J. Powierski, Chrystian (3 ćwierć XII w.-1245) Pierwszy biskup pruski w: Ludzie pomorskiego średniowiecza, Gdańsk 1981, s. 35-43.

¹¹ J. Powierski, Chrystian (zm. 1245) bkp.pruski, w: Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego (dalej cyt. SBPN) t. 1: 1992, s. 35-43.

¹² Cz. Deptuła, Chrystian w: Encyklopedia katolicka, Lublin 1979, t. 3, s. 294.

¹³ J. Przeradzki w: Początek biskupów warmińskich, S. Achremczyk, R. Marchwiński, J. Przeradzki, Olsztyn 1992, s. 7-12.

¹⁴ Altpreussische Biographie, Bd. 1 hrsg. C. Krollmann, Königsberg 1941, Marburg/Lahn, 1974, s. 230; Allgemeine Deutsche Biographie, Bd. 4, Berlin 1968, s. 175; Lexikon des Mittelalters, Bd. 218, München, s. 1914 oraz Encyklopedie katolickie: Kirchenlexikon oder Encyklopedie, F. Kaulen, Bd. 3, Freiburg, in Breisgau 1884 szp. 225-228; F. Doyé von Sales, Heilige und Selige der römisch - katholischen Kirche, Bd. 1, Leipzig 1930, s. 139; H. Schmauch in: Lexikon für Theologie und Kirche, Bd. 2, Freiburg 1958 s. 1123-24; Lexikon der Deutschen Heiligen, Seligen, Ehrwürdigen und Gottseligen, hrsg. J. Torsy, Köln 1959, s. 314.

¹⁵ Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, wyd. 2, Warszawa 1963, s. 510-511; Encyklopedia Powszechna PWN, wyd. 2, Warszawa 1983, s. 478; katolicka: Podręczna Encyklopedia Kościelna, t. 7-8, Warszawa 1909, s. 73; H. Fros S. J., F. Sowa, Twoje imię. Przewodnik onomastyczny - hagiograficzny, Wyd. Apostolstwa Modlitwy. Kraków 1976, s. 296.

¹⁶ Bibliotheca Sanctorum, t. 4, Roma 1964 szp. 329.

¹⁷ K. Zielińska-Melkowska, Lokacja Grudziądz w roku 1291 - Studium historyczno-archiwalne, Toruń 1991, ss.101.

¹⁸ J. Piekalski, Klasztor jako element wczesnych miast na ziemiach polskich w świetle źródeł archeologicznych, w: Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Sympozja 9, pod redakcją A. Pobóg – Lenartowicz i M. Derwicha, Opole 1995, s. 126-140; K. Guzikowski, Miasto - rywal, czy sprzymierzeniec cystersów? (na przykładzie Kołbacza), w: Klasztor w społeczeństwie śred-

skupa Prus Chrystiana – niż lokowane dopiero w 1291 r. przez Krzyżaków na prawie chełmińskim. Wymienić też muszę dwa moje artykuły poświęcone tej postaci: „Święty Chrystian – cysters – misyjny biskup Prus i pasterz ziemi chełmińskiej w latach 1222 – 1245”¹⁹ oraz „Święty Chrystian – cysters – misyjny biskup Prus (próba nowego spojrzenia)”²⁰.

Te dwa ostatnie artykuły wywołały polemikę w bardzo ostrym tonie, przeprowadzoną przez Andrzeja Radziwińskiego²¹, do której odniosę się w dalszej części niniejszej pracy.

Kontynuując sprawę najnowszych prac dotyczących postaci biskupa Chrystiana wymienić trzeba niezwykle cenne opracowanie – to jest rozdział pt. „Pomiędzy Polską a Krzyżakami – Chrystian apostoł Prusów” w książce Jerzego Strzelczyka „Apostołowie Europy”²². Biskup Chrystian znalazł się tam w towarzystwie m.in. św. Pawła z Tarsu, św. Patryka, św. św. Cyryla i Metodego, św. Wojciecha, św. Brunona z Kwerfurtu i św. Ottona z Bambergu. Jestem przekonana, że książka ta stanowi przełom w ocenie doniosłości tej postaci w dziejach Polski i Europy i że nikt już nie będzie pomniejszał roli i zasług pierwszego generalnego biskupa Prus Chrystiana, tak ściśle związanego z dziejami Grudziądza i naszej dzisiejszej diecezji toruńskiej, której granice niemal pokrywają się z historyczną ziemią chełmińską²³, a także z wyznaczoną przez legata papieskiego Wilhelma z Modeny, nowopowstałą w 1243 diecezją chełmińską²⁴. Wszak Chrystian najprawdopodobniej został wyznaczony przez papieża

średniowiecznym i nowożytnym, pod red. M. Derwicha i A. Pobóg – Lenartowicz, Opole - Wrocław. 1996, s. 463-470.

¹⁹ K. Zielińska-Melkowska, Święty Chrystian – cysters – misyjny biskup Prus i pasterz ziemi chełmińskiej w latach 1222 - 1245, w: Diecezja toruńska wczoraj i dziś (750-lecie diecezji chełmińskiej), Przegląd regionalny z. 7, Toruń 1993, s. 12-19.

²⁰ K. Zielińska-Melkowska, Święty Chrystian – cysters – misyjny biskup Prus (próba nowego spojrzenia) w: Dzieje i kultura polskich cystersów do XVIII w. „Nasza Przyszłość” t. 83, Kraków 1994, s. 35-61.

²¹ A. Radziwiński, Wokół początków diecezji chełmińskiej, „Zap. Hist.” t. 61: 1996 z. 2-3, s. 12-8.

²² J. Strzelczyk, Apostołowie Europy, Warszawa „Pax” 1997, s. 290-303.

²³ Na temat zmian zasięgu terytorialnego ziemi chełmińskiej oraz zrastanie się z tym regionem ziemi lubawskiej i michałowskiej zob. Wstęp M. Biskupa, Zasięg terytorialny i podstawa źródłowa, w: Słownik historyczno-geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu, opr. K. Porębska przy współpracy M. Grzegorza, pod red. M. Biskupa, Wrocław 1971, s. XV-XIX.

²⁴ Urkundenbuch des Bisthums Culm, t.1, ed. C. P. Woelky, Danzig 1884 nr. 8 (dalej cytuję UBC) lub Preussisches Urkundenbuch I/1 nr 142, wyd. R. Philippi, C. P. Woelky, Königsberg 1882 (dalej cyt. Pr. Urkb.). Jeszcze tego samego dnia Wilhelm z Modeny wydał circumscripcyjną bullę odnośnie do obu aktów, zob. R. Bodański, Początki hierarchii ..., cz. 2, s. 286-87 przyp. 314.

pierwszym biskupem tej diecezji, chociaż rządów w niej być może wcale nie objął²⁵.

Ponieważ moim zadaniem jest przedstawienie postaci i dzieła tego świętego cystersa, przenieśmy się zatem do okolic roku 1170, kiedy to prawdopodobnie urodził się nasz bohater²⁶. Konkretna data nie jest znana. Według szesnastowiecznego kronikarza Szymona Grunaua cysters Chrystian urodził się w Chociwlu w ziemi stargardzkiej²⁷. Jerzy Strzelczyk stwierdza, że: "nie widać wystarczających dowodów aby tę wiadomość uważać za zmyśloną"²⁸. Byłam i jestem tego samego zdania. Oczywiście, że nie chodziło, ani mnie, ani Grunauowi, o czternastowieczne, lokowane w 1321 r. miasto o nazwie Frienwalde²⁹, co mnie imputuje A. Radziński³⁰, lecz o gród słowiański, którego nazwy nie znamy, zlokalizowany przez archeologów we wschodniej części obecnego miasta Chociwla nad brzegiem jeziora, który istniał tam od IX–XII w.³¹. Zapewne w tym grodzie lub w jego sąsiedztwie urodził się Chrystian. Nie mógł chyba być Niemcem, ponieważ pierwsi koloniści niemieccy napływają na ten teren dopiero w II poł. XIII w.³². Oczywiście bezpośredniego dowodu na to, że Chrystian – w niektórych źródłach Krystian ("Cristianus Pruthenorum episco-

²⁵ Catalogus Episcoporum Culmensium, hrsg. C. P. Woelky, "Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands", t. 6: 1877, Leipzig 1878, s. 383. "*Primus Christianus Cisterciensis, hic districtus et territoria villasque, quibus inclitus Conradus dux Masoviae ecclesiam Culmensem anno domini MCCXXII ornavit*". Zob. też S. Kujot, Czy biskup pruski umarł biskupem chełmińskim, "Przegląd Historyczny", R. 1: 1905 z. 2, s. 285-289. (dalej cyt. PH).

²⁶ S. M. Szacherska ustaliła datę urodzin Chrystiana na lata 1165-1170 zob. teŹ: Opactwo oliwskie..., s. 936-939.

²⁷ Dominikanin wywodzący się z konwentu elbląskiego, a później osiadły w klasztorze gdańskim, Szymon Grunau urodzony w Tolkmicku tak pisze w swej kronice powstałej w latach 1517-1529: "*Chrystianus der bischof war der geburt von Freyenwalde und czogk zu Koltwitz (Kolbacz) yns sancti Bernhardi von dannen wart er elegirt zeum abte yn der Oliva, nicht ferre ligende von den Dantz krugen*" - Simon Grunau's Preussische Chronik, wyd. M. Perlbach, R. Philippi, P. Wagner, Bd. 1, Leipzig 1876, s. 290; (dalej cyt. Grunau), zob. też: J. Dworzaczkowa, Kronika pruska Szymona Grunaua jako źródło historyczne, w: "Studia Źródłoznawcze" (dalej cyt. SŹr), t. 2: 1958, s. 119-148.

²⁸ J. Strzelczyk, Apostołowie Europy, s. 291-292.

²⁹ S. Rospond, Chociwel, w: Słownik etymologiczny miast i gmin PRL, Wrocław 1948, s. 53; M. Gumowski, Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV w., Toruń 1960, s. 52-53; R. Marciniak, Dobra kapituły kamieńskiej do połowy XV. w., Szczecin 1970, s. 58 i 236.

³⁰ A. Radziński, op.cit., s. 12 i 13 przyp. 23.

³¹ W sąsiedztwie, założonego tam przez braci von Wedel w 1338 r., miasteczka, zlokalizowany był gród i osada, która sto lat wcześniej podupadła, H. Lemcke, Die Bau- und Kunstdenkmäler der Regierungsbezirk, Stettin III/2 Kreis Saatzig, Stettin 1912, s. 7; zob. też: W. Filipowiak, Stargard we wczesnym średniowieczu. Z dziejów ziemi Stargardzkiej. Praca zb. red. B. Dopierała, Poznań 1974, s. 91 i 95.

³² J. Spors, Początki brandenburskiego zwierzchnictwa lennego nad Pomorzem Zachodnim na tle rywalizacji o ziemię nad środkową Odrą i dolną Wartą w l. 1234-1261, w: Niemcy - Polska w średniowieczu, UAM Poznań 1986, s. 187-200.

pus”)³³ – był z pochodzenia Pomorzanie, nie ma, ale nie ma też żadnego bezpośredniego dowodu na to, że był Niemcem, czy Duńczykiem. Natomiast dowody pośrednie wskazują na jego słowiańsko - pomorsko - polskie pochodzenie³⁴. Wiemy, że miał brata Henryka, także cystersa³⁵, oraz bratanka również o imieniu Chrystian (Krystian)³⁶. Pochodził zapewne ze znacznego rodu rycerskiego, bowiem wiemy, że i on sam i brat Henryk obdarowywali wsiami klasztor w pobliskim Kołbaczu³⁷, a być może przyczynili się do ufundowania klasztoru cysterek w Marianowie koło Chociwła³⁸. Mieli także pieniądze na kupno Radzyna Chełmińskiego od spadkobierców wojewody mazowieckiego Krystyna za 90 grzywien srebra³⁹, a także środki na podróż do Rzymu⁴⁰. Zresztą sam fakt, iż w rodzie pierwszego biskupa Prus imię Chrystian

³³ Pr. Urkb. I/1 nr 82 (1931 r.).

³⁴ K. Zielińska-Melkowska, *Święty Chrystian – cysters...*, s.40-41. Polskość misji kierowanej przez Chrystiana znalazła wyraz w przyjęciu do języka pruskiego polskiej terminologii kościelnej, i opowiedzeniu się przed legatem papieskim Jakubem z Leodium ochrzczonych Prusów za prawem polskim. Związki pierwszego biskupa pruskiego z Polską wyrażały się też w jego bardzo częstym uczestnictwie w zjazdach biskupów i książąt polskich (Mikulin, Wierdelewo, Prądów, Trzebnica, Skaryszewo itd). Chrystian był uważany za członka episkopatu polskiego, R. Bodański, op. cit., Część I, s. 339.

³⁵ Henryk poszedł w ślady swego brata i wstąpił do cenobium kołbackiego.

³⁶ Jak wiadomo zarówno cysters Henryk jak i bratanek Chrystian oddali się jako zakladnicy w niewolę u Sambów i w ten sposób umożliwili uwolnienie biskupa Chrystiana jeszcze przed zabiciem pieniędzy na okup.

³⁷ H. Chłopocka, *Powstanie i rozwój wielkiej własności ziemskiej opactwa cystersów w Kołbaczu w XII-XIV wieku*, Poznań 1953. Fundatorem klasztoru cystersów w Kołbaczu był Warcisław II z bocznej linii książąt Pomorza Zachodniego – Świętobójców, zob. E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, t. I i II. Szczecin 1995, s. 197-201.

³⁸ W trzy lata po śmierci Chrystiana w 1248 r. w Marianowie k. Chociwła Barnim I Dobry funduje klasztor cysterek. Pierwszą przełożoną została Barbara, jedyna córka księcia Warcisława III. Matką zaś Barbary była Zofia wdowa po Przybysławie panu Wolina, pochodząca z Gniezna. Zob. M. Szymczak, *Marianowo - Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej*, „Słowo Katolickie”, 1993 nr 223, s.9; Marianowskie zakonnice pochodziły ze Szczecina, *Pommersches Urkundenbuch* t.II nr 509 (dalej PUB), gdzie w 1243 r. osiadły cysterki za sprawą Marianny szwedzkiej, pierwszej żony Barnima I; E. Rymar, *Cystersi na terytorium nowej Marchii przed i w trakcie jej tworzenia oraz ich stosunki z margrabią brandenburskimi z dynastii askańskiej*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987, s. 197 oraz K. Bobowski, *Rozwój klasztorów cysterek w Niemczech i na ziemiach polskich w dobie średniowiecza*, „Zeszyty Historyczne” II, Częstochowa 1994, s. 33.

³⁹ Kodeks Mazowiecki, t.1 nr 230; S. Kujot, *Dzieje Prus Królewskich*, „Roczniki TNT” t. 24: 1914, s. 45, przyjmuje, że miało to miejsce w 1218 r., zaś J. Bieniak, *Studia nad dziejami ziemi chełmińskiej w okresie piastowskim*, „Rocznik Grudziądzki”, t. 5-6: 1970, s. 30 opowiada się za rokiem 1223.

⁴⁰ Kierownik misji pruskiej biskup Chrystian był Europejczykiem, odbył wiele podróży po krajach, do których był kierowany poleceniami papieskimi; kilkakrotnie odwiedził Rzym, jeździł na Kapitułę Generalną do Cistercium, bywał w Niemczech, Danii, na Rusi, wziął udział w soborze lyońskim.

(Krystian) powtarza się dwukrotnie może świadczyć o tym, że jest to imię rodowe⁴¹. Poza tym Chrystian przez całe życie był postacią znaną na Pomorzu Zachodnim, czego najdobitniejszym przykładem jest polecenie papieża Honoriusza III z 1219 r., aby przyjął rezygnację od ustępującego z powodu wieku i choroby biskupa kamieńskiego Sigwina oraz dopilnował elekcji jego następcy – Konrada syna księcia Warcisława Świętoborzycy na opróżnioną stolicę biskupią w Kamieniu Pomorskim⁴². Wiemy też, że miał dobra, czy też dochody z dóbr w okolicy Kołobrzegu, które otrzymał od książąt zachodniopomorskich: Barnima II i Kazimierza II⁴³. Co do wysokiej pozycji społecznej biskupa Chrystiana nie miał wątpliwości Jan Długosz pisząc o nim „nobilis de domo et familia”⁴⁴. Niezmiernie interesującym zadaniem badawczym, które sobie stawiam na przyszłość, jest próba identyfikacji tego pomorskiego rodu – podejrzewam wysoko sięgające koligacje.

Nie wiemy w jakich okolicznościach młody Chrystian wstąpił do cysterskiego cenobium w Kołbaczu, miejscowości położonej blisko Chociwła⁴⁵. Do tego samego konwentu wstąpił także jego brat Henryk. Nie wiemy też, kiedy przeniósł się do cystersów w Oliwie, gdzie być może wybrano go nawet opatem⁴⁶. Zresztą oliwskie „domicilium Dei” zostało założone w l. 1184 – 85, przez zakonników z Kołbacza, który to konwent wywodził się z duńskiego opactwa w Esrom, a więc powstał pod wpływem klasztorów linii klarewaleńskiej⁴⁷. Następnym etapem zakonnej kariery było (chyba na własne życzenie) wielkopolskie Łekno, dziś Wągrowiec, gdzie Chrystian przebywał na pewno około roku 1209⁴⁸.

⁴¹ S. M. Szacherska, Pierwsi protektorzy biskupa Prus Chrystiana, w: *Wieki średnie*, Warszawa 1962, s. 133. Autorka słusznie uznała imię biskupa za rodowe, a nie zakonne, jednak drogę do identyfikacji rodu, z którego pochodził uznała za zamkniętą ze względu na częste występowanie tego chrześcijańskiego imienia, zwłaszcza w Niemczech.

⁴² Piśmo z dnia 23 V 1919 r., Pr. Urkb., I/1 nr 33, s. 23 oraz dokument Świętobora Młodszego (z ok. 1220 r.), gdzie występuje „ad reverendo viro domino Conrado Caminensis eclesie episcopo” - PUB, I nr 191.

⁴³ PUB, I nr 146. Chrystian był też w Kamieniu w listopadzie 1216 r. podczas aktu nadania dóbr przez biskupa Sigwina na rzecz klasztoru cysterskiego w Darguniu, PUB, I nr 11.

⁴⁴ J. Długosi, *Historiae Poloniae*, t. 12, Kraków 1873, s. 306 („nobilis de domo et familia”)

⁴⁵ J. Powierski, Na marginesie najnowszych badań..., s. 239-245; S. M. Szacherska, *Opactwo Oliwskie*, s. 923-942, sądzą, że cysters Chrystian zawdzięczał swój awans Danii.

⁴⁶ S. Grunau, op. cit., s. 290; zob. też: R. Bodański, op. cit., s. 329-330.

⁴⁷ K. Bobowski, *Zakon cystersów i jego miejsce w społeczeństwach średniowiecznej Europy*, w: „Monastycyzm. Słowiańszczyzna i Państwo polskie. Prace Historyczne” VIII., Wrocław 1994, s. 97-98.

⁴⁸ *Chronicon Monti Sereni, Scriptores rerum prussicarum*, t. I, Leipzig 1861, wyd. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke (dalej cyt.S.R.P.) przekazuje, że pierwsi kaznodzieje udali się do Prus dopiero w 1209 r. wśród nich był Chrystian. Zob. też R. Bodański, op. cit., cz.1, s. 318-323 oraz K. Zielińska-Melkowska, *Lokacja Grudziądzka*, s. 19-20.

Klasztor w Łeknie, jeden z najstarszy w Polsce (ok. 1142), proveniencji morymundzkiej, założony przez filię Morymundu w Altenbergu pod Kolonią⁴⁹, został ufundowany przez ród Pałuków, którego protoplastą był Sobiesław, brat św. Wojciecha⁵⁰. Możemy więc założyć, że tradycja misji pruskiej – podjęta przez Chrystiana – była żywa w murach cenobium łekneńskiego. To właśnie z Łekna przeszedł cysters Chrystian do historii Polski, do dziejów stosunków polsko-pruskich i polsko-krzyżackich. To właśnie z Łekna wyruszył on na swoje apostołskie wyprawy w celu krzewienia wiary wśród Prusów.

Kontynuując omawianie biografii Chrystiana musimy pokrótce przypomnieć sprawę stosunków polsko-pruskich. Jak wiadomo ludy bałtyjskie, w tym Prusowie, stanowiły na początku XIII w. jedyną enklawę pogaństwa w Europie. Było to uważane za dyshonor dla chrześcijaństwa. Wielki cysters Bernard z Clairvaux już w roku 1146 wołał, że na północy Europy znajduje się siedlisko diabła, skąd zło zagraża całemu kościołowi i nawoływał do krucjat nie tylko do Ziemi Świętej, ale także w kierunku północnym. Książęta polscy czuli się zobowiązani podejmować wyprawy misyjne do pogańskich krajów sąsiednich. Pamiętamy choćby wspieranych przez Bolesława Chrobrego świętych misjonarzy: Wojciecha i Brunona z Kwerfurtu. Do zadań misyjnych dochodziły także cele polityczne i wojskowe. Władcy polscy bowiem już od czasów Chrobrego uznawali ziemie Prusów za sferę swoich wpływów i podejmowali wyprawy w celu narzucenia im dominacji. Kontakty Polaków z Prusami nie były jednak wyłącznie wrogie. Podobno wspierali nas oni w walce z najazdem cesarza Fryderyka Barbarosy⁵¹. Zatem w polityce polskiej wobec Prus w okresie rozdrobnienia feudalnego, którym się tu zajmujemy, ścierały się dwie tendencje: współpracy i pokojowej, powolnej chrystianizacji oraz: walki, dążności do podboju i chrystianizacji przy udziale miecza. Najwyższy autorytet moralny średniowiecza – papieństwo – uprzywilejowywał wszelkie wojny z poganami uważając je za sprawiedliwe. Tę drugą tendencję podsycali niechęć sami Prusowie, których wodzowie plemienni, coraz bardziej rosnący w siłę, także prowadzili politykę ekspansji – skierowaną na dzielnicę polski, zwłaszcza ziemię chełmińską, Pomorze Gdańskie (Oliwa), a także Mazowsze. Tak więc ząbowały się tu motywy religijne i polityczne⁵².

⁴⁹ J. Łojko, Najnowsze badania nad dziejami tzw. kolońskich klasztorów cysterskich w Wielkopolsce w świetle źródeł, w: *Historia i kultura cysterska w dawnej Polsce*, Poznań 1987, s. 181-192, A.M. Wyrwa, Rozprzestrzenianie się cystersów w Europie zachodniej i na ziemiach polskich, w: *Cystersi w kulturze średniowiecznej*, UAM Poznań 1992, s. 43-53.

⁵⁰ W. Semkowicz, Ród Pałuków, *Rozprawy AU*, Wyd. Hist.-Filozof., T. 49: 1907, s. 151-268.

⁵¹ K. Zielinska-Melkowska, Stosunki polsko – pruskie w X-XIII wieku, w: *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów*, Toruń 1997, s. 173-188.

⁵² tamże